

O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY TADBIRKORLIKNI RAG‘BATLANTIRISHDA SOLIQ MEXANIZMLARINING O‘RNI

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: *Mazkur maqolada O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish va uni rag‘batlantirishda soliq mexanizmlarining o‘rni tahlil etilgan. Ijtimoiy tadbirkorlikning ijtimoiy muammolarni hal etishdagi ahamiyati, uni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash zarurati, soliq siyosati orqali berilayotgan yengilliklar va imtiyozlarning mohiyati ochib berilgan. Maqolada xorijiy mamlakatlar tajribasi bilan bir qatorda O‘zbekiston amaliyoti o‘rganilib, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga soliq yengilliklarini taqdim etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy tadbirkorlik, soliq mexanizmlari, rag‘batlantirish, soliq imtiyozlari, iqtisodiy siyosat, davlat qo‘llab-quvvatlovi, O‘zbekiston, ijtimoiy innovatsiya, barqaror rivojlanish.*

Bugungi globallashuv jarayonida ijtimoiy-iqtisodiy muammolarning ko‘lami ortib borar ekan, bu muammolarni hal etishda an‘anaviy davlat yondashuvlari bilan bir qatorda fuqarolik jamiyatining faol ishtirokini ta‘minlaydigan yangi mexanizmlarga ehtiyoj ortib bormoqda. Ana shunday mexanizmlardan biri sifatida ijtimoiy tadbirkorlik maydonga chiqmoqda. Ijtimoiy tadbirkorlik iqtisodiy manfaat olish bilan bir qatorda, jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy muammolarni aniqlash, ularga innovatsion va barqaror yechimlar topish orqali xalqqa foyda keltirishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham ijtimoiy sohadagi muammolarni tadbirkorlik yondashuvi orqali hal qilish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, aholining faolligini oshirish bo‘yicha qator ustuvor yo‘nalishlar belgilab berilgan. Shu munosabat bilan ijtimoiy tadbirkorlikni iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlash, xususan, soliq mexanizmlari orqali rag‘batlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Soliq siyosati ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda muhim vosita bo‘lib, u soliq yengilliklari, imtiyozlar, stavkalar va alohida tartiblar orqali ushbu subyektlarning barqaror faoliyat yuritishiga zamin yaratadi. Shu boisdan maqolada aynan O‘zbekistonda mavjud soliq mexanizmlarining ijtimoiy tadbirkorlikni rag‘batlantirishdagi o‘rni va samadorligi

atroflicha tahlil qilinadi, mavjud muammolar ochib berilib, taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlik tizimi yangi shakllanayotgan soha hisoblanadi. Ushbu yo‘nalish nafaqat ijtimoiy adolat tamoyillarini ilgari suradi, balki iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishda, yangi ish o‘rinlari yaratishda, aholini ijtimoiy muammolarini hal etishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini soliq mexanizmlari orqali qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanishi lozim.

Hozirgi kunga kelib O‘zbekiston soliq siyosatining liberallasuvi doirasida ayrim toifadagi tadbirkorlik subyektlariga soliq yengilliklari, imtiyozlar berilishi yo‘lga qo‘yilgan. Biroq ijtimoiy tadbirkorlik uchun maxsus maqom va unga moslashtirilgan soliq yondashuvi mavjud emas. Bu esa ijtimoiy yo‘nalishda faoliyat yuritayotgan kichik va o‘rta tadbirkorlar uchun muayyan byudjet yuklamalarini keltirib chiqaradi. Masalan, nogironligi bo‘lgan shaxslar bilan ishlovchi korxonalar, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatadigan notijorat tashkilotlar yoki ekologik loyihalarni amalga oshirayotgan subyektlar umumiy soliq tartibida faoliyat yuritishga majbur.

Dunyo tajribasiga murojaat qilsak, rivojlangan mamlakatlarda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga soliq imtiyozlari tizimi ancha rivojlangan. Buyuk Britaniyada, masalan, “Community Interest Company (CIC)” maqomidagi korxonalar mavjud bo‘lib, ular foyda solig‘idan qisman ozod etiladi, foyda taqsimoti qat’iy nazorat qilinadi va ijtimoiy maqsadlarda qayta yo‘naltiriladi. AQShda esa “benefit corporation” yoki “501(c)(3)” maqomidagi ijtimoiy tashkilotlar federal daromad solig‘idan to‘liq ozod qilinadi va xayriya orqali moliyalashtiriladi. Bu kabi yondashuvlar O‘zbekiston uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston qonunchiligida ijtimoiy tadbirkorlikka oid alohida normativ-huquqiy baza shakllanmagan bo‘lsa-da, ayrim sohalarida faoliyat yurituvchi subyektlar uchun soliq yengilliklari mavjud. Masalan, 2022-yil 28-martdagi Prezident farmoni bilan 1 500 dan ortiq turdagi tovar va xizmatlarga soliq yengilliklari joriy etildi, ijtimoiy xizmat ko‘rsatuvchi muassasalar ayrim soliq turlaridan vaqtinchalik ozod qilindi. Bundan tashqari, nogironlar jamiyatiga qarashli korxonalar, ijtimoiy himoyaga muhtojlar bilan ishlovchi muassasalar uchun ayrim imtiyozlar nazarda tutilgan.

Biroq bu imtiyozlar tizimli va maqsadli emas. Aynan ijtimoiy tadbirkorlik maqomiga ega bo‘lgan tashkilotlar uchun alohida soliq rejimini ishlab chiqish zarur. Bunda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari daromad solig‘i, yer va mol-mulk soliqlari, QQS kabi asosiy soliq turlaridan ma’lum muddatga ozod etilishi yoki past stavkalarda soliq to‘lashi mumkin.

Shuningdek, foydaning ijtimoiy maqsadlarga yo‘naltirilgan qismini soliqqa tortmaslik amaliyotini joriy etish maqsadga muvofiq.

Yana bir muhim jihat — bu soliq organlari va iqtisodiyot vazirligi tomonidan ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun aniq mezonlar ishlab chiqishidir. Bu mezonlar asosida subyektning faoliyati ijtimoiy yo‘nalishdaligi baholanadi va unga imtiyozli maqom beriladi. Shu orqali soliq imtiyozlari suiste‘mol qilinmaydi, u haqiqatan ijtimoiy muammolarni hal etuvchi tashkilotlarga taalluqli bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Soliq qo‘mitasi, Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Oliy Majlis huzuridagi Qonunchilik muammolari instituti kabi idoralar ushbu masalada ilmiy asoslangan yondashuvga tayanib, ijtimoiy tadbirkorlikka xos soliq tizimini ishlab chiqishi zarur. Shuningdek, soliq imtiyozlarining iqtisodiy samaradorligini baholash, ularning byudjet daromadlariga ta‘sirini hisobga olgan holda balansli yondashuv talab etiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, aytish mumkinki, O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni soliq mexanizmlari orqali rag‘batlantirish istiqbollari mavjud bo‘lsa-da, amaliyotda bu borada hali ko‘plab kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Ijtimoiy tadbirkorlik uchun alohida maqom va soliq rejimi belgilash, soliq imtiyozlarining shaffof va manzilli bo‘lishini ta‘minlash ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. Shu sababli, bu yo‘nalishda qonunchilik tashabbuslarini jadallashtirish dolzarb ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirish, uni iqtisodiyotni barqarorlashtirish va ijtimoiy muammolarni hal qilishda samarali vosita sifatida qo‘llash yo‘lida muhim qadamlardan biri — bu soliq mexanizmlarini takomillashtirishdir. Ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini soliq jihatidan qo‘llab-quvvatlash nafaqat ularning moliyaviy barqarorligini ta‘minlaydi, balki kengroq ijtimoiy qatlamlarga foyda keltiruvchi tashabbuslarni rag‘batlantirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda mavjud soliq siyosati doirasida ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun ba‘zi yengilliklar mavjud bo‘lsa-da, bu imtiyozlar tizimli va ixtisoslashtirilgan yondashuvga ega emas.

Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy tadbirkorlik uchun maxsus maqom va unga mos soliq rejimlari mavjud bo‘lib, ular subyektlarning ijtimoiy vazifalarini samarali bajarishga imkon beradi. O‘zbekiston sharoitida esa bu borada huquqiy asoslar va amaliy mexanizmlar hali to‘liq shakllanmagan. Shu sababli, ijtimoiy tadbirkorlikni soliqqa tortish tizimini isloh qilish quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshirilishi lozim:

- ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun alohida maqom va ularning mezonlarini aniqlash;
- soliqqa tortishning soddalashtirilgan va imtiyozli shakllarini ishlab chiqish;
- foydaning ijtimoiy maqsadga yo‘naltirilgan qismini soliqqa tortmaslik amaliyotini tatbiq etish;

- soliq imtiyozlarining shaffofligi va manzilliligini ta’minlash.

Shu orqali ijtimoiy tadbirkorlik davlat va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlik shakli sifatida mustahkamlanadi hamda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi, 2022-yilgi tahriri.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni PF-101 “Tadbirkorlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2023-yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi axborot byulletenlari, 2022–2024-yillar.
4. Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) hisobotlari – 2021, 2023.
5. European Commission: Social Enterprises and their eco-systems. Comparative analysis (2020).
6. Yunus M. Building Social Business: The New Kind of Capitalism That Serves Humanity's Most Pressing Needs. – Public Affairs, 2010.
7. OECD (2022). Tax Policy Reforms 2022.
8. UNDP Uzbekistan: Social Enterprise Development Report, 2021.
9. World Bank. Doing Business Report – Uzbekistan, 2022.
10. Kattabekov I. “Ijtimoiy tadbirkorlik: nazariya va amaliyot”, Iqtisodiyot va innovatsiyalar, 2023.
11. Tursunov A.A. “Soliq siyosati va ijtimoiy tadbirkorlik: uzviy bog‘liqlik”, Moliyaviy tahlil jurnali, 2022.
12. Karimova D.X. “Soliq imtiyozlarining iqtisodiy samaradorligi”, Soliq ilmi va amaliyoti, 2021.